

דברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים בעניין ערב פסח שחל בשבת, כמו בשנתנו זו. כיצד מקיימים השנה מצוות סעודה שלישית. האם אפשר לחלק את סעודת ליל שבת לשתי סעודות, ולמחרת ביום שבת לאכול רק סעודה אחת, וכו'.

[מתוך "שערי יצחק" – השיעור השבועי מפי מרן הגאון רבינו יצחק רצאבי שליט"א, שנמסר במוצש"ק כי תשא התשפ"א]

השנה חל ערב פסח בשבת, והגבול והמרחק בין החמץ לבין המצה הוא קשה ודק.

כותב על כך מהרי"ץ ב'תיקון פסח' [עץ חיים, תחילת חלק שני] לגבי סעודה שלישית בזה"ל, כשחל יום טוב הראשון דפסח בשבת, פשיטא דבעי לאכול כזית פת ממצה, דכיון דהותרה הותרה. דאם לא כן, היאך סעד סעודת שחרית? ועוד ראיות הרבה, אין כן מקומם, וכתבתים בקונטרסי ע"ש. אין מבשלין לשבת זה דייסא וכיוצא בה, כדי שלא יצטרך הקדירה הדחה אחר אכילה. דהיינו, לא לבשל דברים הנדבקים בכלים. הרי מותר לאכול חמץ, ובסעודת שבת חובה לאכול פת. וצריך להזהיר לחזנים שלא יאריכו בתפילה, ושיאמרו אותה קצת במרוצה, שלא יבואו לידי חשש איסור חמץ [פרי חדש סימן תמ"ד, וחמדת ימים]. ותכף שעלה עמוד השחר, יתחילו להתפלל [שם].

אחר שאכל סעודת שחרית בשבת זו, ינער המפה שאכלו בה, ויקנח הקערות באצבעו, ויטמנם מן העין עם שאר כלי החמץ וכו'.

לפני כן מהרי"ץ כותב, מה עושים לגבי סעודה שלישית? הרי הגמרא בפסחים [דף י"ג ע"א] אומרת, משיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת.

אומר מהרי"ץ על כך, סעודה שלישית, יש אומרים דיחלוק סעודת שחרית, ותעלה לו לסעודת מנחה. כלומר, לחלק את סעודת שחרית לשתיים, לברך ברכת המזון, ואח"כ לברך שוב המוציא, וזאת תיחשב סעודה שלישית. יוצא שסעודה שלישית היא בבוקר. כי בשנה רגילה, אסור לאכול בזמן זה, לא חמץ ולא מצה. חמץ אסור, כי מארבע שעות ומעלה כבר אסור. ומצה אסור, כי אסור בערב פסח לאכול מצה.

ממשיך מהרי"ץ וכותב, ויש אומרים, דכיון שזמנה אחר מנחה דוקא, אינו יוצא אם עושה אותה בשחרית, לכן יעשנה במצה עשירה, או ישתה רביעית יין, והוי במקום סעודה [כן כתבו אחרונים, ושכן דעת הזוהר דף צ"ה ע"א פרשת אמור].

ישנם כל מיני פתרונות, כיצד לעשות בשבת ערב פסח סעודה שלישית, ואלו שתי העצות הכי מפורסמות. או לחלק את סעודת שחרית לשתיים, ובכדי לא להיכנס לברכה שאינה צריכה – לעשות הפסקה ביניהם, כגון ללכת וכדו'. להמתין קצת בין הסעודות. אבל זה לא יחלק, כי לפי הראשונים הסוברים שסעודה שלישית חייבת להיות אחרי מנחה, לא יוצאים בכך ידי חובה. והעצה הכי מקובלת היא, לאכול בסעודה שלישית – כפי שכתבתי בשלחן ערוך המקוצר [סימן פ"ט – הלכות ערב פסח שחל בשבת – סעיף ד'] – לביבות מטוגנות, אם זה לפני שלוש שעות קודם הלילה, השנה זה בשעה 3:50. או בשר ופירות, שיוצאים בהם יד"ח סעודה שלישית בדיעבד, בלית ברירה, למרות שאין ברכתם המוציא לחם מן הארץ.

המדובר בדוקא על לביבות מטוגנות, דהיינו מקמח מצה. לא על מצות מטוגנות. ישנם כאלה, אשר נוח להם יותר לעשות מצות מבושלות או מטוגנות, לסעודת הבוקר וגם לסעודת הלילה. אבל הדבר אינו כ"כ פשוט, למרות שלכאורה זה נראה דבר קל, כי לגבי מצה מבושלת או מטוגנת, יש אומרים שאין בכך איסור אכילת מצה בערב פסח, כיון שזה מבושל או מטוגן. הרי לא יוצאים בכך ידי חובה

בליל פסח, כיון שזה לא 'לחם עוני'. ומצד שני, הברכה על כך היא המוציא לחם מן הארץ, אם יש בכך כזית, דהיינו שזה מטוגן או מבושל בשלימות, שלא התפורר.

יש כאלה העושים את העצה הזאת, וישנם רבים המתנגדים לכך, כפי שכתב בפסקי תשובות [חלק חמישי, דף ל"ז] בזה"ל, הרבה פוסקים הסכימו שאין לנהוג כך, אלא בסעודת ליל שבת. אבל לסעודת שב"ק בבוקר, וכל שכן לאחר זמן איסור אכילת חמץ, אין לאכול מצה מבושלת, משום שחששו לדיעות הסוברים שאפשר לצאת במצה כזו ידי חובת מצות אכילת מצה בליל הסדר.

ולאחר מכן [דף ל"ז] הוא כותב, ודע, כי אף שכתבנו כמה עצות כיצד יוכל לקיים סעודות שבת זו מבלי להזקק לחמץ, מ"מ יש שכתבו שלכתחילה אין לשנות מלשון השו"ע שמשירין חמץ מזון ב' סעודות לשבת זו, וכמנהג ישראל מדורי דורות, לאכול דוקא חמץ בסעודות שבת ערבית ושחרית, ובהירות שלא יתפורר החמץ ובביעורו כדין. לפי זה אפילו בליל שבת-קודש.

והוא מציין [בהערה 35], ויש עוד להוסיף מנהג ידוע מקדושי עליון הד"ח – הדברי חיים – מצננו זי"ע ועוד, שהיו נוהגים לאכול בכל שנה ושנה ביום י"ד בבוקר סעודה גדולה בלחם ובשר. ובהגש"פ חקל יצחק כתוב, שבאכילת חמץ ביום י"ד בבוקר מקיים מצות עשה דתשבינו, כי ע"י אכילתו נתבער החמץ מן העולם. כשאני אוכל וגומר את החמץ, אני משבית אותו.

בזמנינו העצה היא לאכול פיתות, שהן לא מתפוררות כמו הלחם הרגיל והחלות המצויות, וממילא יותר קל לקיים את שניהם. ולשעבר אצל אבותינו בתימן, היו אך ורק פיתות כל ימות השנה.

שאלה מהקהל: לגבי מה שהרב אמר מקודם, שברכת מצה מבושלת המוציא דוקא אם יש כזית, לא הבנתי, שהרי מנהגינו לברך על פתות המוציא, אף שאין כזית בשום חתיכה מלבד המחמירים לברך אז על פת רגילה, ואחר כך אוכלים את הפתות. (זאת הערתו ושאלתו של ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א, ועיי' לקמן).

תשובת מרן שליט"א: תעייין מש"כ בס"ד בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ [כרך חמישי הל' ברכת המוציא, מדף פ"ד] בהרחבה, ואז תבין.

שם בדף פ"ז כתבתי בזה"ל, שמעתי שיש בקהילותינו קצת הנוהגין לברך המוציא וברה"מ על מה שקורין פתות בל"ע [ושרשו מלשה"ק, מן פתות אותה פתים בפרשת ויקרא] שמבשלין אותו בכלי ראשון, אע"פ שאין בהן כזית כל שיש עליהן צורת הפת, ונראה שסומכין על שיטה זו בפ"י דברי הרמב"ם. אמנם הבא לימלך נלע"ד דמאחר שדברי הרמב"ם סתומים ונבוכו בהם המפרשים, זה אומר בכה וזה אומר בכה כאשר צייננו לדבריהם לעיל, וגם אצלנו אין מנהג ברור ופשוט בדבר, על כן העיקר להורות כדעת רבי' יונה והרא"ש והטור שכתבו דין זה באר היטב, ופסק מרן ז"ל בש"ע כוותיהו, בפרט שהסכימו לו ג"כ הפוסקים שאחריו. וכתב במעשה רוקח שנכון לחוש לכל הפירושים וליטול ידיו ולברך המוציא על לחם גמור, ואח"כ יאכל מאכל זה [שנפטר עי"ז מברכה כדאיתא בסי' קע"ז] וכן נוהגין החסידים ואנשי מעשה ע"כ. וע"ע בכף החיים ס"ק פ"א ובשו"ת דברי חכמים להרשי"ה סימן מ"ח, עד כאן לשוני שם.

אמנם ציינתי לעצמי בגליון שם לאחר מכן, עלפי מה שנודע לי לאחר מכן, כי כנראה אינם רק קצת, אלא רבים. גם אמרו שמהר"י אלשיך זצ"ל כך היה נוהג, לברך המוציא אף כשהוא פחות מכזית, וכך העיד עליו ג"כ ידידנו הרה"ג נתנאל שליט"א. [ומלפני שנים רבות, כתב לי ידידנו הרה"ג איתמר שליט"א עצמו, בהיפך מדבריו דלעיל בזה"ל, המנהג להחמיר ולברך על פת המוציא ולפטור הפתות, לחוש לחד פירושא בד' רמב"ם ע"כ]. ויתכן שיש חילוק בין המקומות. אי נמי שמא הם החשיבו כזית, שיעור קטן הרבה ממה שחושבים כיום, לפי הנפח, וכמאן דאמר שהשיעור הוא כרביעית ביצה, לא שלישי ביצה, וכל-שכן שלא מחצית, כידוע המבוכה וחילוקי דעות בזה, ואכמ"ל.

נשאלה השאלה, כי לכאורה ישנה עצה יותר טובה. הרי בליל שבת, הרי מותר לאכול מצה. הלוא איסור אכילת מצה בערב פסח, נוהג מעלות השחר, אבל בלילה מותר לאכול מצה. ק"ו לפני ליל ערב פסח. אמנם ישנם המחמירים בכך, אבל אנן קיי"ל שהדבר מותר, כי איסור אכילת מצה הוא רק בערב פסח, משחרית.

יש בכך שלוש שיטות. י"א כבר מהלילה, י"א רק אחרי זמן איסור חמץ, דהיינו ממתי שאסור לאכול חמץ אסור ג"כ לאכול מצה, אבל בבוקר מותר לאכול גם מצה. ואנחנו הולכים בדרך הממוצעת, מעלות השחר. וכך היא דעת רוב הפוסקים. א"כ יוצא, שבליל ערב פסח מותר לאכול מצה. אא"כ ישנם איזה 'עניינים', לאכול דוקא חמץ, וכדלעיל. אבל מצד הדין, מותר לאכול מצה.

בכדי לפתור את עניין קיום סעודה שלישית, לעשות שלוש סעודות, לכאורה אפשר לחלק את סעודת ליל שבת לשתיים. למה מדברים על לחלק את סעודת שחרית לשתיים? לכאורה, נעשה בליל שבת שתי סעודות? בשעה 8 נאכל סעודה ראשונה, ואח"כ בשעה 11 נעשה סעודה שנייה. שאלה מהקהל: אבל סעודה שלישית אוכלים ביום, לא בלילה.

תשובת מרן שליט"א: זאת גופא השאלה. אם נגיד שלכל אחת משלושת הסעודות בשבת יש זמן, חוק ולא יעבור, לילה שחרית ומנחה, אין הכי נמי, הדבר אינו שייך. אבל לפי הדעות והשיטות האומרות שאפשר לאכול את סעודה שלישית עם סעודה שנייה, סמוך אחריה, א"כ למה אי אפשר לאכול את הסעודה השנייה עם הסעודה הראשונה? אם אפשר לצרף את שחרית ומנחה, אפשר גם לצרף את ערבית ושחרית.

יתירה מכך, אני יכול לעשות שלוש סעודות בלילה. בשעה 8 נעשה סעודה ראשונה, ובשעה 11 סעודה שנייה, ובשעה 3 לפנות בוקר סעודה שלישית – הכל עם חמץ, בלי שום בעיות. אין הכי נמי. מי אמר, שעניין שלוש סעודות הוא אחת בלילה ושתיים ביום? אכן לפי האומרים שהן רק בזמן, וכפי שמתבאר מהרמב"ם בפכ"ט מהל' שבת, אין הכי נמי. אני מדבר לפי אלה האומרים אחרת. וגם כאן עסיקנין בשעת הדוחק.

זאת השאלה ששאל ידידנו הרה"ג גמליאל רבינוביץ שליט"א, וז"ל, לכבוד מרן שר התורה האמיתי והאדיר רבינו יצחק רצאבי שליט"א.

לפני י"ז שנים חקרתי שאלה חדשה בספרי, גם אני אודך ח"א סימן ס"ח, האם אפשר לצאת שלש סעודות בשבת, כשאוכל שתי סעודות בלילה, וסעודה אחת ביום. וזה נוגע למעשה לשבת ערב פסח. לכן רציתי לדעת מה דעתכם בזה. בברכת כהנים באהבה.

כעתירת גמליאל הכהן רבינוביץ, מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים. שאלה מהקהל: מה עם הקידוש?

תשובת מרן שליט"א: אם שתי הסעודות בלילה והשלישית בבוקר, נעשה את הקידוש בבוקר, כי בלילה לא צריך עוד קידוש.

וידדי הרה"ג אח"כ שליט"א הוסיף כאן בזה"ל, מה עם הקידוש. הלא כדי שיהיה הקידוש במקום סעודה, אפשר בדברים אחרים שאין יוצאים בהם ידי חובת סעודה. ואפילו פת כזית, לדעת מרן דלסעודה בעינן כביצה. והרי בכזית אפשר להיזהר יותר שלא יתפזרו פירורים. וכמדומה יש סוברים דסגי באכילת המקדש, ונחשב לכולם קידוש במקום סעודה, אך קשה לסמוך על זה לכתחילה.

מי שיראה, כבר דנו בכך בעוד ספרים, כגון בס' רבבות אפרים ומגדנות אליהו, וכדלקמן.

במשנה ברורה סימן ער"ד [ס"ק ט'], ישנו נדון הפוך. מי שהיה אנוס בליל שבת ולא אכל סעודה, הפסיד סעודה ראשונה. אומר המג"א, שהוא יכול להשלים את סעודתו ביום, דהיינו שיעשה שלוש סעודות ביום. הדבר מובא שם במשנ"ב בזה"ל, אם יש לו אנוס שאינו יכול לקיים סעודת ערבית, ידחה הסעודה עד למחר, שיאכל ג' סעודות ביום, ובלבד שיקדש בלילה ויאכל מיד אחר הקידוש כזית מחמשת המינים, או שישתה רביעית יין, כמ"ש בסימן רע"ג. רק זיכורו לא יאמר.

מוסיף על כך הפסקי תשובות [בדף ש"ס], ומי שיודע שלא יהיה באפשרותו לאכול שתי סעודות ביום, יש לדון אם כמו כן יוכל להקדים ולאכול שני סעודות בלילה. וכיון שאין הדבר מבורר להדיא בפוסקים, לא יעשה כן אלא במקום אנוס גמור, כשאין באפשרותו אף לא לחלק סעודה אחת לשתיים, וכדלהלן סי' רצ"א אות ד'. אך בודאי שבזה אין מקום שיקדש קודם לסעודה שניה שאוכל בלילה.

הנושא הזה, לא עלה במפורש בספרי הפוסקים. אם היינו מוצאים ראייה ברורה לכך, ניחא. אבל כיון שלא מוצאים לזה ראייה ברורה, אז אין משענת של־ממש. אולם אם בלא"ה הוא לא יכול, אין עצה אחרת, תעשה כך. יותר טוב מכלום. ואם לא יועיל, עכ"פ לא יזיק.

והוא מציין [בהערה 139], עיין בהרחבה בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ר"ז, שו"ת מגדנות אליהו ח"א סי' קמ"ח. ותלוי אם הלכה זו דלא אכל בלילה אוכל ביום, הוא מתורת השלמה (ולפי זה אי אפשר להקדים סעודת היום ללילה שקודם, שהרי לא הגיע זמנה ואי אפשר להקדימה), או מעיקרא דדינא יוכל לקיים ג' סעודות הרמוזות בג' היום, בכל עת וזמן. אך אם נאמר כן, יתכן שבלילה אין יוצא בב' סעודות, דהא כבוד יום עדיף, עיי"ש דיוקים מהפוסקים לזה.

למעשה, דין שלוש סעודות בשבת, נלמד בגמרא הידועה במסכת שבת [דף קי"ז ע"ב], תנו רבנן, כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת? שלש. רבי חידקא אומר, ארבע. דהיינו, לפי רבי חידקא, סעודה אחת בליל שבת, ושלוש סעודות ביום. רבי חידקא לא מפרט מתי בדיוק ביום. אומר על כך הר"ן, כי לדידיה אין זמן קבוע, לא משנה איך תעשה, אפשרי בבוקר ובצהרים ובמנחה. ועכ"פ לפי רבנן, סעודה אחת בלילה, ושתיים ביום.

א"ר יוחנן, ושניהם מקרא אחד דרשו, [שמות ט"ז, כ"ה] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶכְלֶהוּ הַיּוֹם, כִּי שֶׁבֶת הַיּוֹם לַיְיָ, הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֶהוּ בַשָּׂדֶה. רבי חידקא סבר, הני תלתא היום, לבר מאורתא. ורבנן סברי, בהדי דאורתא.

הרי המלה היום מיותרת, למה צריך לחזור על המלה היום שלוש פעמים? אלא הדבר בא להגיד, שצריך שלוש סעודות, 'אכלוהו היום'. השאלה היא, האם היום זה כולל את הלילה, או חוץ מהלילה, כי בלילה בלא"ה סועדים, גם בימות החול סועדים בלילה. לכן רבי חידקא אומר, ארבע. כמובן, ההלכה היא כרבנן.

הרב רבינוביץ שליט"א מביא [בספרו גם אני אודך] מה ענו לו כמה רבנים, ישנם כאלה שאמרו שכן, וישנו מישהו שאמר שלא.

ברצוני להביא בעז"ה שלוש ראיות, שלא יוצאים בכך ידי חובה.

ראשית, כל הפוסקים שדיברנו על עניין ערב פסח שחל בשבת, דיברו רק לגבי חלוקת סעודת שחרית לשתיים. אף אחד לא העלה על דל שפתיו, לחלק את סעודת ליל שבת לשתיים. משמע שהיה להם פשוט, כי לגבי הלילה זה לא שייך, אין דבר כזה. את שתי הסעודות ביום ניתן להצמיד, אבל סעודת הלילה היא בפני עצמה, ואי אפשר לחלק אותה לשתיים. בכך בודאי שלא יוצאים יד"ח. כך משמעות דבריהם.

יתירה מכך, בספר העתים להר"ר יהודה ברצלוני [בסימן קס"ד, דף 284] האריך על הנושא הזה, והוא כותב שהיו כאלה שנהגו כך. והמדובר לא רק בע"פ שחל בשבת, אלא בכל השנה.

וז"ל ספר העתים, איכא מאן דנהיג למעבידינהו זה אחר זה. כגון שיש לאדם שני תבשילין, או כפוס מאי דאית ליה, ומקרב תבא ומשי ידיה ומקדש על הכוס בפה"ג בקול, והיינו קידושא רבה, ושרי המוציא אתרתי ריפתי כדפרישית, דנקיט תרתי ובצע חדא ואכיל מאי דבעי, ומשי ידיה ופורס מפה ומברך ברהמ"ז, והדר משי ידיה. ולא נהוג כ"ע לקדושי בפה"ג על הכוס כדקדמיתא, אלא משי ידיה ובצע אתרתי ריפתא, כל עידן דאכיל בשבתא, ואפילו כמה זימני. ומייתי מן מאכלי דאית ליה, דאצנע עד השתא, ואכיל מה דבעי, והדר מברך ברהמ"ז, ומסלקי תבא.

ואית דנהונ למעבדינהו כל חדא בפני עצמה. חדא בלילא, וחדא בצפרא, וחדא במנחה. והיינו עיקר ג' סעודות. ובהכי נפיק איניש ידי חובה.

לאחר מכן הוא דן על כך, כי לכאורה זאת ברכה שאינה צריכה, וז"ל, היכי אפשר להני דנהיגי למעבידינהו לתרתי דיומא בחדא תבא, אפשר יתיב ובדעתיה למיכל ותבא ותבשילי קמיה ומפסיק סעודתיה ומברך ברכות שאין צריכות לו, בתמיהה. וקרוב להיות עובר משום מוציא שם שמים לבטלה וכו'.

והוא אומר, כי בודאי שלכתחילה היה עדיף להפסיק ביניהם, אבל לדבריו הם מתרצים כי הברכות אינן לבטלה. וז"ל, דהני ברכות לאו לבטלה אינון, אלא לקיומי ג' סעודות שציונו המקום, מברכינן להו, וכדאשכחן דשרו רבנן בע"ש אם היה אוכל ושותה וקידש עליו היום, שפורס מפה ומקדש, ואח"כ שרי המוציא וגמר לסעודתיה ומברך ברהמ"ז וכו'. כפי שלגבי ערב שבת, כתוב שפורס מפה ומקדש, כך בנדון דידן מותר.

הוא אומר בלשון, 'ציונו המקום', משמע מלשונו שהוא סובר שזה מן התורה. ישנן דעות כאלה ששלוש סעודות הן מן התורה.

בסופו של דבר, הוא מביא שכתב כך גם בעל הלכות גדולות, וז"ל, ובעל הלכות כתב, ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת, שלש. ר' חידקא אמר, ארבע. והלכה כרבנן. ולא למיכל, אלא לקיים ג' סעודות. ואע"ג דלא מסלק תבא, פורס מפה ומברך, ושרי המוציא, ואכיל כביצה ומברך. המפרש שם – בעל עתים לבניה – מסביר את פירוש המלים 'ולא למיכל אלא לקיים שלוש סעודות', והוא כותב [באות קע"ט] כך, נראה שצריך לומר ולא מיתבע אלא וכו'.

אבל לא מובן, מה הוא רוצה? מה הפירוש 'מיתבע'? מה קשור כאן תביעה?

חושבני כי זאת טעות, וצ"ל 'ולא מישבע', דהיינו לא לשבוע. אתם יודעים, האשכנזים מתבלבלים בין האות תי"ו הרפויה, לבין האות סמ"ך. כי אצלם נשתבש המבטא לקרותם אותו דבר.

מצאו אפילו ספר תורה אשכנזי, שהיה כתוב בו – במקום 'ופתח התיבה' בצדה תשים – ופסח התיבה... הפכו את המלה. אותו הדבר בנ"ד, צ"ל 'ולא למישבע', כלומר תאכל בלי לשבוע. אפילו אכלת ולא שבעת, בכדי לקיים מצות ג' סעודות אתה יכול להפסיק באמצע.

זאת הוכחה שנייה. לפי ספר העתים להר"י ברצלוני, רואים שהם היו נוהגים באופן קבוע לעשות זאת, הם הפסיקו את סעודת שחרית, ולא עלה על ליבם לעשות כך בלילה.

אבל יותר חזקה, היא ההוכחה השלישית. מי שיראה בספר בן יהוידע, הגרי"ח שואל שאלה לגבי הכתוב בסוגיא דלעיל, 'שניהם מקרא אחד דרשו', גם רבנן וגם רבי חידקא. הכל יצא מן הפסוק, 'אכלוהו היום'.

הגרי"ח כותב כך, י"ל – ר"ת יש לדקדק' – לרבנן אמאי הוצרך ללמדנו בחד 'היום' על הלילה, והלא גם בחול אוכל בלילה, ולא גרע שבת. ונ"ל, כדי לקבל שכר כמצוה ועושה. דהיינו, הרי בעצם בלא"ה אוכלים, אבל כאן זה ייחשב מצוה. אפילו שאתה אוכל בלא"ה.

אך קשיא לרבנן, למה כינה של הלילה בתיבת 'היום'? לפי רבנן האומרים שג' סעודות היינו אחד בלילה ושתיים ביום, א"כ למה כתוב שלוש פעמים 'היום'? כתוב 'היום', ואתה מפרש לי שזה לילה? בשלמא לרבי חידקא, הדבר מובן. אבל קשה לרבנן. למה מכנים את הלילה בשם היום?

והוא עונה על כך, שתי תשובות. וז"ל, ונ"ל בס"ד לומר, שאם נאנס ולא אכל בלילה, יש לה תשלומין ביום, כנז' בש"ע. נכון שזה בלילה, אבל כפי שאמרנו לעיל, מה הדין אם אדם היה אנוס ולא אכל בלילה, הוא יכול להשלים זאת ביום. ממילא, כיון שלפעמים אפשר לצאת יד"ח ביום, לכן זה נכלל במלה 'היום'.

הוא כותב בלשון, 'כנזכר בשלחן ערוך'. אבל הוא כתב זאת מזכרונו. הדבר אינו מוזכר בשלחן ערוך, אלא במגן אברהם, הוא אשר דן בכך.

לאחר מכן הוא אומר תירוץ נוסף, אם אתם זוכרים דיברנו על כך בעבר [שיעור מוצש"ק משפטים התשע"ד], הוא אומר שבכל המקרא, יש את אותיות 'היום' הכי הרבה. דהיינו, האות ה"א יו"ד וא"ו מ"ם. זהו חידוש נפלא. בזמנו הארכנו על כך, לגבי הגמ' בקידושין [דף ל.]. למה נקרא שמם סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה? זהו תירוץ אחר. לדבריו, כיון שהאותיות הללו הם רבים, לכן תרבה בסעודות שבת.

כעת אני מדבר, לגבי תירוצו הראשון. לפי התירוץ הראשון, מכאן ישנה הוכחה שבלילה זה לא יעזור. קוראים לכך 'היום', כיון שאפשר לצאת יד"ח גם ביום. אבל לא הפוך.

אולי לפני כן, צריכים להקדים ולהסביר את דבריו.

לכאורה מה השאלה? הרי הרבה פעמים כתוב כך, כגון 'זיהי ערב ויהי בוקר יום אחד'? הרי בכל התורה כולה, היום הולך אחר הלילה. חוץ מבקדשים. א"כ בעצם, אפשר לקרוא ללילה – יום. אלא מאי, כאן התורה מתכוונת בדוקא יום, כי משה רבינו אמר 'אכלוהו היום', לאחר שכתוב 'זיניחו אותו עד הבוקר'. א"כ בעצם, כאשר משה רבינו אמר 'אכלוהו היום', המדובר כבר ביום. א"כ, כיצד אתה מדבר כעת על סעודה שעשינו בלילה? על כרחך, שבנ"ד מדברים על 'יום' בדוקא. כך חייבים להסביר. כי בנדון דידן, המלה 'היום' אינה כוללת את הלילה.

הרי כתוב כך, [שמות ט"ז, כ"ד] וְלֹא הִבְאִישׁ וְרָמָה לֹא הִיָּתָה בּוֹ. ואחרי כן, וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶכְלֶהוּ הַיּוֹם וְגו'. ובמכילתא ורש"י מובא, כי בשחרית שהיו רגילים לצאת וללקוט, באו לשאול אם נצא, אם לאו וכו'.

על כרחנו, המדובר כאן על 'יום' דוקא, כי מ"ש 'היום' היינו יום ולא לילה, א"כ יוצא שהאפשרות היחידה להכליל את סעודת ליל שבת במלה 'היום', היא רק בגלל שהוא אנוס.

בקיצור, אמרנו שלוש הוכחות, שבליל שבת אין אפשרות לקיים סעודה נוספת. גם אם האדם יפסיק, אפילו כמה שעות, אפי' יאכל בשעה 3 לפנות בוקר, זה לא ייחשב לו סעודה שנייה, וצריך עדיין לקיימה.

א"כ אין עצה ואין תבונה, אלא רק לפי הדרכים האחרות, כפי שאמרנו. [ובשיעור נוסף, נמשיך בל"נ לדון עוד בעניין זה].

ברצוני להסביר בעזרתו יתב' עוד דבר אחד. לכאורה ישנו כאן דבר תמוה, למה חז"ל אומרים בלשון 'כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת? שלש'. מדוע צריך לעשות מכך, שאלה ותשובה? הרי אפשר להגיד, 'שלוש סעודות חייב אדם לאכול בשבת'. וכי ישנה כאן איזו שאלה של ממש? 'כמה'?

עמד על כך הגרי"ח בספר בניהו [שם במס' שבת] וז"ל, כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת? שלש. יש לדקדק, אמאי נקיט כהאיי לישנא שהוא שאלה ותשובה. לימא כאורחא דתלמודא, תנו רבנן חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת? תאמר בקיצור. מה העניין כאן? [והקושיא מתחזקת מההיא דסוכה דף כ"ז ע"א, ארבע עשרה סעודות וכו', לא בלשון שאלה. איתמר].

עונה הגרי"ח, כי ישנו מקום לדון, האם כאשר האדם אוכל שלוש סעודות בשבת, הוא מקיים בכך שלוש מצוות, או מצוה אחת? לא משנה, אם זה מדאורייתא או מדרבנן. זהו חילוק נוסף. אבל השאלה, האם קיימתי שלוש מצוות, או אחת? רבים סוברים, שזאת מצוה אחת. וזהו מה שהדבר בא להגיד, ששלושת הסעודות הללו הם לא ג' מצוות אלא מצוה אחת.

וזה לשונו שם, ונראה לי בס"ד דאמר כהאיי לישנא, ללמד דקפדינן אמניינא. דאי הוה נקיט כדאמרן, הוה משמע כל סעודה מצוה באפי נפשה היא, שאם לא קיים אלא אחת יש בידו מצוה אחת, ואם לא קיים אלא שתיים יש בידו שתי מצוות. ובאמת זה אינו, דאם אכל סעודה ראשונה ושנייה ולא אכל שלישית, לא קיים אפילו מצוה אחת, דאמרינן זה אכל כמנהגו בחול, וכנזכר בפוסקים ז"ל.

אם האדם אכל רק שתי סעודות, וסעודה שלישית לא אכל, לא קיים אפילו מצוה אחת. והסיבה היא, כי כך אוכלים בכל יום, א"כ זה לא משמעותי. לכך אמר 'כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת?' נקיט לשון זה, כדי שיהא החיוב על מספר הסעודות דקפדינן אמניינא, וחייב לאכול 'שלש'. ואם לא אכל שלש אלא שנים, לא עשה כלום.

הרי הרבה מפרשים אומרים, כי אחת המעלות של סעודה שלישית, בזה שהיא מוכיחה כי שתי הסעודות הראשונות הן מצוה. באופן הרגיל, האדם מעצמו לא היה אוכל עוד סעודה, כיון שהוא כבר שבע. אבל מכיון שהוא אוכל עוד סעודה שלישית, הגם שהוא לא רעב, או שהוא מתכנן בסעודה שנייה לאכול פחות בכדי שיאכל סעודה שלישית, הדבר מראה למפרע כי כל הסעודות הראשונות הן מצוה. כך מובא במעם לועז, וגם החיד"א כותב כך בספרו מחזיק ברכה, והובא גם בכף החיים. לפיזה אולי אפשר להבין, כי שלושת הסעודות נחשבות דבר אחד, ולא שלוש מצוות. כך לפי דברי הגרי"ח.

אבל, עדיין הדבר קצת קשה. ראשית, מה נגיד לפי אלה הסוברים שאכן אלו שלוש מצוות? מה הוא יענה? הרי ישנן דעות הסוברות, כי כל סעודה נחשבת מצוה בפני עצמה. [ויש אומרים כי זהו טעם האשכנזים שקוראים לסעודה שלישית בשם שלוש סעודות, לומר לך שהן מצוה אחת. אך כנראה הגורם העיקרי לכך, הוא לשון האומות שביניהם ישבו, שהופכים תמיד סדר המלים כנודע, ובספר נפלאות מתורתך הארכתני בס"ד].

דבר שני, לא זכיתי להבין את תירוצו. וכי אי אפשר להגיד גם את זה? לדבריו, היה אפשר לסגנון 'שלוש סעודות שבת, מצוה אחת הן, או 'מצוה לאכול בשבת שלוש סעודות'. עדיין בלתי מובן, מה צורך השאלה כאן. למה כתוב בסגנון שאלה, 'כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת, שלוש'?

נראה לי בס"ד, כי ישנה סיבה אחרת לכך שאמרו זאת בלשון שאלה. וישנו דבר דומה לכך, ברמב"ם בהלכות שופר [פ"ג הל"א], כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה. תשע תקיעות. למה זה בלשון שאלה? בגמרא לא מובא כך.

אלא, כאשר אומרים את הלשון הזאת, 'כמה', וכדומה, מעוררים בכך את המחשבה. זה כמו בליל הסדר, שעושים בדרך שאלה ותשובה, 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?', ואפילו אם אין שם

ילדים, או אם נמצאים שני חכמים, בכל זאת הם צריכים לשאול. מדוע צריך לעורר שאלות? אפשר להגיד, בלי לשאול. ניתן לספר ביציאת מצרים, בלי להקדים שאלות מה נשתנה וכו', וללא שהתינוקות יצטרכו לראות שינויים.

אלא התשובה היא, כי כאשר מעמידים שאלה, התשובה מתקבלת יותר חזק. דהיינו, כאשר מגרים את האדם ומעוררים אותו לחשוב, התשובה נדבקת בו יותר. זה כמו שלומדים גמרא, הדברים נדבקים יותר. לדוגמא, מי שילמד את המאירי, המסכם את דברי הגמרא, הוא לא יבין זאת כפי שהוא יבין אחרי לימוד הגמרא. כי כאשר ישנה שקלא וטריא, שאלנו והתעמקנו וחשבנו והתאמצנו, ואחר כך אנו יודעים את התשובות, אז הדברים נכנסים לדם, והינם ברורים וחזקים.

לכן, כאשר הגמרא באה ואומרת 'כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת?', ישנה כאן תשומת-לב, מעוררים אותך לחשוב, כי בעצם זהו חידוש והפתעה. אמנם לנו זאת כבר לא הפתעה, כיון שאנו כבר יודעים ורגילים בכך. אבל בזמן חז"ל, זה לא היה פשוט לאכול שלוש סעודות. ידועה הגמרא במסכת שבת [דף ק"ח ע"ב], אמר רב נחמן, תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת. 'תיתי לי' היינו, מגיע לי שָׁכַר וכו', כיון שזהו דבר חידוש.

החיד"א בספרו פתח עיניים [על הגמ' שם] כותב בזה"ל, שאלוני, כפי מאן דאמר ד'תיתי לי' היינו שהיה עושה דבר נוסף חסידות או זהירות, וכמשמעות פשט לשון 'תיתי לי', נחוי אנן מאי חסידות או זהירות איכא בקיום ג' סעודות, דחייב מדינא הוי? ומה זה היה לרב נחמן, דאמר מר, תיתי לי דקיימית ג' סעודות?

והוא מתרץ, והשבת, דאבָּרָא דחזינן להתוס' ריש בכורות שכתבו משם רבינו תם, דלא היו נוהגין משלש סעודות, מדקאמר בסוגיין תיתי לי דקיימית ג' סעודות, משמע דכולן לא היו נוהגין עכ"ל. בזמנם, 'שלוש סעודות' זה היה דבר רפוי, לא כ"כ נזהרו בזה. ומביאים את הגמרא הזאת.

אבל החיד"א אומר, כי זה לא מתקבל על הדעת, אמנם הדבר קשה, בדבר שהוא חיוב מהדין, לומר שלא היו נוהגים כולם? ומה גם דצ"ל דגם האמוראים לא היו נוהגים לקיים ג' סעודות, דלכן רב נחמן אמר תיתי לי דקיימית ג' סעודות. דאי אמרת דכל תופסי התורה מקימין, מאי רבותיה דרב נחמן וכו'.

וישנם על כך כל מיני תירוצים, למה על זה 'תיתי לי'. בכל אופן רואים, שעניין שלוש סעודות היה בזמן חז"ל דבר רפוי וחלש, או שלא קיימו זאת בהידור. כגון שקיימו זאת עם פירות, לא אכלו ממש סעודה עם פת. או כיו"ב עם דברים שאינם לכתחילה. לכן, זאת היתה המעלה של רב נחמן.

ואותו הדבר לגבי תקיעות שופר, 'כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה?'. אם נשאל אדם רגיל – מי שלמד יודע, אבל אדם רגיל אשכנזי או ספרדי, יאמר לך – חייב מאה תקיעות... או אם הוא תימני נוסח בלדי, יאמר לך, ארבעים תקיעות. או שבעים. הוא חושב שצריך הרבה תקיעות, כי כך הוא שומע כל שנה ושנה. לכן באים ואומרים לו, תשמע, 'תשע' בלבד. אה, רק תשע? זה הכל? בן.

צריכים לדעת, מה 'הלכה', ומה 'חומרא'.

זה על הצד ההפוך. אבל צד אחר, יכול להיות שהיינו חושבים, מי אמר? הרי ישנן דעות בגמ' מסכת ראש השנה, שצריך מן התורה רק שלוש תקיעות. יש שם כמה ברייתות, ולפי דעה אחת זה רק תר"ת. תקיעה תרועה תקיעה, זהו מה שחייבים מן התורה, והיתר זה מדרבנן.

א"כ יכול להיות שהחידוש הוא, גם למטה וגם למעלה. או שתשע תקיעות זה הרבה, או ההיפך. לנו זה מעט, כי אנחנו כבר יודעים שזה עשרות תקיעות. ומי שאינו יודע כלום, לפי מה שכתוב בתורה 'זכרון תרועה', יחשוב כי אולי מספיקה תרועה אחת. אולי עוד תקיעה, או עוד שברים, וזהו. הוא אינו

יודע. אבל מעט, מי אמר שישנה חובה לתקוע יותר? לכן אומרים לך זאת בתורה שאלה, 'כמה?' וכעת אתה תתעורר, שיש בכך צדדים, ואומרים לך כי התשובה היא, 'תשע'.

ה"ה בנ"ד, 'כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת?', אם תשאל זאת בזמנם לאדם רגיל, יגיד לך, אני עושה בשבת משהו מכובד, אבל רק שתי סעודות, אחת ביום ואחת בלילה. לכן אומרים לו, 'שלוש'.

וישנו בזה עוד חידוש, כי יש מאן דאמר 'ארבע'. אבל משמע כי ה'כמה' הזה, לא נכתב בגללו. זהו מה שנראה לענ"ד בס"ד ליישב, חוץ מהמהלך המובא בספר בניהו. כי לא נראה שדבריו מתיישבים. ראשית, לפי מאן דאמר שכל סעודה היא מצוה בפני עצמה. ושנית, גם מבחינת הלשון, לכאורה לא מובן מהי התשובה.

[בתירוץ מעכ"ת למה לשון שאלה, יש מפרשים כי גם כשאומרים חז"ל אלו וכו', כגון בבבא מציעא דף כ"א ע"א, אלו מציאות וכו', הוא לשון שאלה. ויש להוסיף שיטת חכמי תימן בפרט הקדמונים, לכתוב בסגנון שאלות ותשובות. איתמר].

[המשך העניין, מתוך שיעור מוצש"ק ויקהל ופקודי התשפ"א].

המשך ביאור דברי הגמרא במסכת שבת (דף קי"ז ע"ב) לגבי שלוש סעודות בשבת, ומסקנת מרן שליט"א כי אפשר בשעת הדוחק לחלק את סעודת ליל שבת לשתי סעודות, ולמחרת ביום שבת לאכול רק סעודה אחת.

במסכת שבת [דף קי"ז ע"ב] כתוב כך, תנו רבנן, כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת? שלש. רבי חידקא אומר, ארבע. אמר רבי יוחנן, ושניהם מקרא אחד דרשו [שמות ט"ז כ"ה], ויאמר משה אכלהו היום, פי שבת היום ליי. היום, לא תמצאנהו בש"ה. רבי חידקא סבר, הני תלתא היום, לבר מאורתא. ורבנן סברי, בהדי דאורתא.

בשיעור הקודם דיברנו על הגמרא הזו, בנוגע לחלוקת הסעודות בערב פסח שחל להיות בשבת. כיון שבפסוק כתוב שלוש פעמים היום.

נעמוד כעת על חידוש, בדרך אגב. כתוב על הסעודה השנייה, פי שבת היום ליי. בסעודה זו הוזכר שמו של הקב"ה. חכמי תימן הראשונים אומרים כי זוהי הסיבה שקידוש הבוקר נקרא 'קידושא רבא', מכיון ששמו של הקב"ה הוזכר דוקא על הפעם השנייה. שמו של השם הגדול נקרא על קידוש הבוקר. וכמו שהושענא רבה נקרא כך, מכיון שהוא ביום כ"א לבריאת העולם, כידוע מדברי רבינו בחיי, כך בעין זה לגבי קידושא רבא.

מאידך ידוע פירוש הרב המגיד [פרק כ"ט מהלכות שבת הלכה י"ג], שקידוש הבוקר נקרא קידושא רבא בלשון סגי נהור, כיון שהוא קידוש קטן מאחר שמברכים בו רק ברכה אחת, בורא פרי הגפן. לעומת קידוש הלילה שמוסיפים בו ברכה נוספת, לבד מברכת הגפן, אשר קידשנו במצוותיו וכו' ברוך אתה ה' מקדש השבת. נמצא כי היה ראוי לקרותו בשם קידושא זעירא, אך בלשון סגי נהור מכנים אותו בשם קידושא רבא. 'היום' הראשון הוא בסעודת הלילה.

המקור לכך הוא בכת"י ילקוט תימני הנקרא בשם מעיין גנים וז"ל, לכן נקרא קידושא רבא בסעודה שנייה, על שנזכר בו ה'. הובא בתו"ש פ' בשלח [דף רכ"ג סוף הערה קל"ה].

דעת רבנן, ששלושת הסעודות הן ביהדי דארתא. שהרי משה רבינו אמר זאת בבוקר, כמו שכתוב על המן [שם כ"ד], ויניחו אתו עד הבקר, פאשר צוה משה. ולא הבאיש, ורמה לא היתה בו. ובכל זאת הוא אמר 'אכלוהו היום'. על כרחנו שאפילו שאכלו סעודה אחת בלילה, כבר יצאו ידי חובתם, ולא נשאר כי אם עוד שתי סעודות.

עתה בנוגע לענייננו. נשאלת השאלה, הפוסקים אומרים לגבי ערב פסח שחל בשבת, לחלק את סעודת שחרית לשנים, בכדי שיהיה אפשר לאכול שתי סעודות של פת. משום שלצאת ידי סעודה שלישית בזמנה שהיא אחרי מנחה, אין לנו אפשרות, כי אסור לאכול אז לא חמץ ולא מצה. מי שרוצה לאכול פת לסעודה שלישית, אין לו ברירה אלא לחלק את סעודת שחרית לשנים. יתכן שסומכים על זה, ויתכן שעושים זאת גם בתורת חומרא, כלומר אפילו שאוכלים מיני מאכלים מסויימים לסעודה שלישית, כגון מיני פירות, או בשר ודגים וכדומה, בכל זאת כופלים את הסעודה הראשונה כדי לצאת ידי חובת סעודה שלישית בפת, שברכתה היא המוציא. לפי הדעות שיוצאים ידי חובה אפילו לפני חצות היום. וחקרנו בשיעור הקודם בהלכה הזו, האם אפשר לחלק את סעודת ליל שבת לשנים, כדרך שאמרו הפוסקים לחלק את סעודת הבוקר לשנים.

בספר גם אני אודך [סימן נ"ח], להר"ר גמליאל הכהן שליט"א הביא את הגמרא הזו, והוסיף וכתב כך, והרי הלכתא כרבנן, וכמו שכתב שם הרי"ף, וכן כתב ברמב"ם (הלכות שבת פ"ל ה"ט) וז"ל, חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת, אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה עכ"ל, וכתב במגיד משנה שם דקיי"ל כת"ק, ע"כ.

ומשמע מלשון הגמרא דאמרי דלרבנן צריך לקיים ג' סעודות של שבת "בהדי דאורתא", דה"ה (בדיעבד עכ"פ) אם אכל בלילה ב' סעודות, וביום סעודה אחת, דיצא, כיון "דבהדי דאורתא" אכל ג' סעודות. כוונתו היא, כמו שרבנן סוברים, בהדי דאורתא, כך אפשר לצרף את סעודת היום לסעודת הלילה. וכמו שביום אפשר לחלק את הסעודה לשנים, כך אפשר לחלק את סעודת הלילה לשנים. לחלק את הסעודות בין היום ובין הלילה.

משמע מדברים אלו, שאין אפשרות לאכול את כל ג' הסעודות בלילה, אלא רק לחלק את הסעודות בין היום ובין הלילה יחד. ובכך, אין מי שמכריחנו לאכול דוקא סעודה אחת בלילה ושתיים ביום, אלא אפשר לאכול אחת ביום ושתיים בלילה.

זהו הדיוק של בעל 'גם אני אודך'. כי מה שאומרת הגמרא בהדי דאורתא, הכוונה היא למה שצריך להיות בדרך כלל, לאכול אחת בלילה ושתיים ביום. כמעט ולא מציאותי ולא שכיח לאכול סעודה אחת ביום ושתיים בלילה. אבל באופן שהגיע מקרה נדיר שרוצים לאכול שתי סעודות בלילה, אפשר לנהוג כן. העיקר הוא שבמשך שבת שהיא כ"ד שעות, אוכלים ג' סעודות, כי לא משנה בדיוק איך מחלקים זאת. כמובן אפשר להתווכח עם דיוק זה.

ואמנם אין זאת אלא לפי האומרים שאפשר לחלק את הסעודה השנייה לשנים, שלדבריהם לא משנה הזמנים בהם אוכלים את הסעודות. אבל לפי הרמב"ם וסיעתו, לכל סעודה יש את הזמן שלה. בלילה אוכלים סעודה אחת, ובבוקר עוד סעודה, עד חצות. ומחצות ואילך אוכלים סעודה שלישית. וקל וחומר לפי האומרים שזמן סעודה שלישית הוא בדוקא לאחר תפילת המנחה.

עפ"י הסוברים שאין זמן קבוע לסעודות, יש לומר שכך הוא גם לפי רבי חידקא שסובר לאכול ד' סעודות, אפשר לאכול שתי סעודות בלילה ושתי סעודות ביום. אפשר גם את כל ד' הסעודות ביום. אפשר לחלק איך שרוצים. וכן הוא לפי רבנן, אפשר לאכול ג' סעודות ביום, וגם ג' בלילה. או אחת בלילה ושתיים ביום, או שתיים בלילה ואחת ביום. אפשר לחלק איך שרוצים.

וממילא מובן כאמור שאין הכרח לדייק מדברי הגמרא שאמרה בהדי דאורתא, שהיא כפי השיטות שאין זמנים קבועים לסעודות. אפשר לדחות את הראיה מן הגמרא.

אולם אחרי כן הוא מוסיף ומביא ראיה שנראה לי כי היא גמורה וחזקה, ומוכיחה בהחלט שאפשר לאכול את כל הסעודות בלילה, וכדלקמן.

הפרישה [בסימן רצ"א] בפירושו על הטור כותב דבר חשוב. הטור מביא הלכה הנוגעת לאדם שבע שאינו יכול לאכול סעודות, שהוא פטור מקיומן, משום שסעודות שבת ניתנו לעונג ולא לצער. אמנם החכם, שענינו בראשו, לא יאכל יותר מדאי בסעודה שנייה, באופן שבסעודה שלישית הוא כבר לא יהיה מסוגל לאכול. צריך להניח מקום לאכילת הסעודה הבאה. הטור אומר כי מי ששבע מאיזו סיבה, אם אפילו שיעור כביצה פת אינו יכול לאכול, הרי הוא פטור מקיום הסעודה.

וזה לשון הטור שם, וכ"כ הרמב"ם ז"ל, ואם הוא חולה מרוב אכילה או שהוא מתענה, פטור מג' סעודות. תענית חלום שייכת בעיקר בדורות שעברו. ומקובל שהיום לא מתענים תענית חלום, כי איננו בדרגה גבוהה שיודיעו לנו דברים מן השמים. ואפילו דברים החמורים שכתוב עליהם שהרואה אותם בחלומו שחייב להתענות, בכל זאת איננו מתענים. [עיין ש"ע הלכות שבת סימן רפ"ח סעיף ה', ושאר ספרים]. וזאת בימות החול, קל וחומר בשבת.

עכ"פ כעת אנחנו מדברים לפי שורת ההלכה, שהמתענה תענית חלום הרי הוא פטור מקיום הסעודות. כתב על כך הפרישה בזה"ל, יש מקשים – לא נודע לנו מי הם – פשיטא, כיון דמתענה, היאך יאכל? הוקשה להם הלשון שאמרו, מי שמתענה הרי הוא פטור. תמוה, כי מי שמתענה ממילא אינו יכול לאכול?

ומשני, דהוה אמינא צריך לאכול בלילה לפני התענית ליל כניסת שבת שלוש סעודות. זהו תירוץ מענין. אותם היש מקשים מבינים שהתענית אינה כוללת את ליל שבת. כלומר שהתענית היא מן הבוקר ועד מוצ"ש. והיינו חושבים כי מאחר שהוא מתעתד לצום למחר, מדוע לפטרו מחיוב הסעודות, אולי שיאכל בלילה ג' סעודות? וקמ"ל שהוא פטור גם מאכילת כל הסעודות בלילה.

שאלה מהקהל: המציאות אינה מסתדרת לי. תענית חלום היא בדרך כלל למחרת החלום, ולא מובן מה שאומרים שיאכלו את כל הסעודות בליל שבת, הרי בלילה הוא בכלל עוד לא חלם?

תשובת מרן שליט"א: האם מפריע לך מתי בדיוק הוא חלום? תעמיד שהוא ישן בערב שבת. יש מושג שנקרא, "שינה של צדיקים", הם בעלי מעלה שאינם רוצים להפסיד שום רגע בשבת. אינם חפצים לבזבז זמן על שינה בשבת, ומעוניינים לנצל כל דקה וכל רגע בשבת את קדושת היום, לכן הם ישנים בערב שבת כמה שעות במקום בשבת. ואעפ"י שכתוב, שינה בשבת תענוג. הכוונה היא "גם" לישון, אבל לא לעשות מזה עסק.

שאלה מהקהל: אבל החלומות שהם גילוי מן השמים, הם דוקא אותם שבאים בזמן עלות השחר? תשובת מרן שליט"א: אבל מה יעשה. אותו אדם מתענה מפחד. הוא ראה בחלומו שמבשרים אותו בשורה רעה ח"ו בשינתו בערב שבת, ורוצה להתענות.

נחזור לענייננו. הפרישה בעצמו אינו מסכים עמהם, וטוען כי קושייתם מעיקרא ליתה. וזה לשונו, ולי לא קשיא, דהכי קאמר, דאין צריך להניח תעניתו בשביל השלוש סעודות, כי לא נתחייב בשלש סעודות כי אם מי שיכול לאכול ולא המתענה והחולה. דהיינו, שבאופן שאדם נצרך לצום, אינו צריך להתחשב בחיוב ג' הסעודות, כי באופן זה פטורים מקיומן.

ישנם תירוצים אחרים לקושיא זו, אבל עכ"פ רואים שהפרישה לא חלק על עצם סברת אותם היש מקשים. הוא יכל לתמוה עליהם, על מה אתם מדברים? וכי אפשר לאכול את כל הסעודות בלילה? אלא משמע שאכן אליבא דאמת יש אפשרות לאכול את ג' הסעודות בלילה, אבל הוא רק טוען שאין צריך להגיע לזה, כי לפי דעתו הקושיא בכלל לא מתחילה.

איננו יודעים מי הם אותם היש מקשים ומתרצים, ויתכן שלא היינו מחוייבים לדבריהם כל כך. אבל מכיון שהפרישה לא דחה את דבריהם, והוא בודאי גוברא רבא, נלמד לדינא כי יתכן שאפשר לאכול

ג' סעודות בלילה. הרי הפרישה לא דחה את עיקר הסברא, ומובן שלפי דעתו אפשר לקיים את כל ג' הסעודות בלילה, רק שאין צריך להגיע לזה.

זאת הראיה שכתב בספר גם אני אודך, להוכיח שאפשר לאכול את הסעודות בלילה. וז"ל, ראיה מדברי הפרישה (בטור או"ח שם ס"ק ה') שכתב וז"ל, או שהוא מתענה פטור מג' סעודות, יש מקשים פשיטא כיון דמתענה האיך יאכל, ומשני דהוה אמינא צריך לאכול בלילה לפני התענית, ליל כניסת שבת ג' סעודות, עכ"ל. ומשמע מדבריו דאם מתענה, פטרינן ליה ולא מטרחינן ליה שיאכל ג' סעודות בליל שבת. אבל אם באמת יאכל בליל שבת ג' סעודות, ואח"כ יתענה ביום השבת, יצא ידי חובת ג' סעודות בשבת, ודו"ק.

לא מצאתי שום סתירה להוכחה זו, וממילא קצת חוזרני בי ממה שאמרתי בשיעור הקודם, אז סגרנו את הדלת בפני האומרים שאפשר בשעת הדוחק לאכול את כל הסעודות בלילה. כי הנה עתה מוכח שיש איזה צד לדברים אלו. כמובן, אין לסמוך על זה כי אם בשעת הדוחק, באופן שאין אפשרות אחרת.

אפשר להתעקש, לדחות או להתווכח עם הראיה הזו. לומר כי דוקא אם קושיא זו היא קושיא, אז התירוץ הוא טוב. אבל צריכים להבין, מדוע לפי האמת אותו המתענה פטור מקיום ג' סעודות בלילה, אולי משום שאין יוצאים בהם ידי חובה, וממילא הראיה נופלת, כי כבר שוללים גם את האפשרות הזאת. וכבר ראיתי כמה חכמים שפירשו כך בדברי הפרישה. אבל לפי ההבנה הישרה, לא משמע כך. מובן מדברי היש מקשים שהמתענה הוא פטור לגמרי מקיום ג' הסעודות, כלומר אפילו שהוא יכול להביא את עצמו לידי חיוב, אין מטריחין אותו.

בספר שערי זבולון [פסח דף ס"ב] הבין כמו פירוש זה שדחינוהו. וז"ל, מצאתי בפרישה בסי' רצ"א אות ה' שכתב על מש"כ הטור שם, ואם הוא חולה מרוב אכילה או שהוא מתענה, פטור מג' סעודות. יש מקשים, פשיטא כיון שמתענה היאך יאכל. ומשני דהו"א צריך לאכול בלילה לפני התענית ליל כניסת שבת ג' סעודות, ע"כ. ויש לדון אם טעם הפיטור הוא מפני שבליילה ליכא קיום של ג' סעודות, או דהטור לשיטתו שם דסובר דאין מקיימים סעודה ג' לפני זמן המנחה. הטור סובר ג"כ כי אי אפשר לקיים סעודה שלישית לפני המנחה, לכן לא יוצאים ידי חובה בלילה. או מפני דאפי' שייך קיום ג' סעודות בלילה, מ"מ לא חייב בזה. וצ"ע. האפשרות השלישית היא ההבנה הנכונה בעיון ישר. מכיון שקשה, חז"ל לא הטריחו את מי שמתענה לאכול ג' סעודות בלילה.

מצד שני ראיתי בספר תפארת צבי [חלק ב' דף קל"ב אות כ"ב] שפשוט לו הפוך. וזה לשונו, שאלה: מי שאכל שלש סעודות בלילה אם יוצא גם על של יום.

תשובה: עיין או"ח סי' רע"ד וסי' רצ"א, ובמג"א וא"ר בזה. וגם מחלוקת אם מקיים בבוקר סעודה שלישית. ואם אוכל שלש סעודות ביום השבת, יוצא. והלימוד הוא מן "ביום" עיי"ש. אבל בלילה, בודאי אינו יוצא על של יום, דכבוד יום קודם עיש"ה.

רשום אצלי כי גם בספר מנחת יהודה לידידנו הרה"ג יהודה צארום שליט"א בדף רי"ז מדבר על כך, אבל לא הספקתי לראות מה כתוב שם. [אחרי השיעור עיינתי שם, אך הוא לא דן לגבי ליל שבת, רק בעיקר דין תענית וג' סעודות בשבת, מדיבור המתחיל והנה].

בשיעור שעבר טעננו כנגד סברא זו, מדוע הפוסקים לא אמרו אלא לחלק את סעודת שחרית לשנים, ולא הזכירו מאומה מחלוקת הסעודה הראשונה? והבאנו עוד מדברי הר"י אלברצלוני שהוסיף כי נוהגים כן בכל שבת, ולא רק בערב פסח. אך עתה רצוני לענות על כך, כי גם אם נסכים שאפשר לאכול את הסעודות בלילה, מסתבר שהם לא כתבו זאת רק משום שאצלם היה קשה מאד לעשות זאת. בפרט בדורות ההם שלא היה חשמל, לפיכך הם ישנו בלילה והיו נייעורים ביום.

חז"ל אומרים במסכת עירובין [דף ס"ה ע"א], אמר רב יהודה, לא אָבְרִי ליליא אלא לשנתא. אמר רבי שמעון בן לקיש, לא אברי סיהרא אלא לגירסא. אמרי ליה לרבי זירא, מחדדן שמעתך. אמר להו, דיממא ניהו. מובן שישנם צדדים לכאן ולכאן, אבל בדרך כלל היה מקובל לישן בלילה. ומובן מדוע הפוסקים לא נתנו עצה לכפול את סעודת הלילה, כיון שלפי האפשרות שלהם הדבר היה קשה. ולגופו של ענין אין הכי נמי.

אי אפשר לשלול ולומר שאין מקום לאכול את כל הסעודות בלילה. בשעת הדוחק מסתבר שיש על מה לסמוך.

[המשך העניין, מתוך שיעור מוצש"ק ויקרא – דרשת שבת הגדול התשפ"א].

מסקנת מרן שליט"א בעניין השאלה האם מותר לאכול מצה מבושלת או מטוגנת בערב פסח, ומה הדין לגבי מצה עשירה. כיצד יש לנהוג השנה שחל ערב פסח בשבת, לגבי סעודה שלישית.

כפי שאמרנו, ישנן שאלות רבות בענייני ערב פסח שחל בשבת, וברוך ה' שיצאה לאור החוברת זאת חוקת הפסח, אותה כתב בני חביבי הרה"ג שאול יצ"ו. הוא זכה לכתוב את החיבור הנפלא הזה. ממש הפלא ופלא. מבאר את כל הפרטים הדק היטב.

חז"ל אומרים [בגמרא מגילה דף י"ג ע"ב, וכן בילקוט שמעוני ויצא רמז קכ"ה], בשכר צניעות דהוה בשאול וכו', זכה ויצאה ממנו אסתר. לא תמצאו בעמודי הספר הראשונים מי חיבר אותו, נראה כאילו פעולת צדיק חיברוהו. מחפשים מי המחבר, איפה הוא, אבל הוא מתחבא. שאול נחבא אל הכלים.

ירבו כמותו בישראל. אנשים רבים מחפשים את הכבוד, בבחינת [בראשית י"א ד'], וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם. לעשות לעצמם פרסומת. היום כבר לא מצוי "לשם שמים".

לבד ממה שכתוב בש"ע המקוצר בתמצית, בחוברת הזו מבוארים עוד פרטים רבים. לכן איננו צריכים להרחיב, רק לדבר על כמה נקודות.

ישנם רבים שנוח להם להכין לשבת זו מצה מבושלת או מטוגנת, גם לליל שבת, וגם לבוקר בסעודה השנייה. כיון שהבישול והטיגון מוציאים מתורת לחם עוני, ואין יוצאים בהם ידי חובה בליל הסדר. ומצה האסורה בערב פסח היא רק זו שמותרת בליל הסדר, בכדי שיהיה היכר לאכילתה בערב.

אותם שסוברים כן, מעדיפים שהבישול יהיה בערב שבת ולא בשבת בעצמה, משתי סיבות. האחת היא מפני שנחלקו הראשונים האם מותר לבשל אחר אפייה. ממילא לפי חלק מן הראשונים אסור להכניס את המצה לכלי ראשון. ואף שיכולים להיות פתרונות לכך, כגון לבשל בכלי שני. אבל ישנו טעם נוסף, כיון שמצה זו נאסרה באכילה, ושיטת הרב בית דוד שמצה שחל עליה איסור אכילה, כבר אי אפשר להתירה, לכן מבשלים את המצה מערב שבת שאז היא עדיין לא אסורה באכילה.

אמנם כאשר מבשלים את המצה מערב שבת, טעם הבישול נבלע בתוכה עד השבת וטעם המצה יותר נרגש לפני האכילה, וממילא יש פחות היכר לאכילתה בערב. אך באופן זה אפשר לבשל את המצה פעם שנייה סמוך לאכילה, ואין בזה שום חשש, כיון שהמצה כבר נתבשלה מערב שבת. ואפילו אם ננקוט שיש בישול אחר אפייה, בכל זאת אין בישול אחר בישול.

אבל לגופו של עניין אפילו שישנם המורים כן, איננו ממליצים על הדרך הזו, וגם הרבה גדולי תורה מתנגדים לכך. מן הספרים ומן הפוסקים בכל הדורות, נראה שלא נהגו בזה. ואפילו שהוא דבר קל, חכמי ישראל העדיפו לאכול חמץ בשבת על אף כל הקשיים.

אמנם לאותם אלו שאין להם אפשרות לאכול אז חמץ, ולא יעמדו בזה, אין הכי נמי. במצב של דוחק, כגון במשפחה גדולה עם הרבה ילדים קטנים, וקשה להשתלט על המצב, אין עצה ואין תבונה, ויאכלו מצה מבושלת. וכן הדין במוסדות גדולים שנגרם להם כאב ראש עצום מאכילת החמץ, וקרוב לבוא לידי מכשול, אז אפשר להתיר. איננו יכולים להכחיש שפתרון כזה יכול לבוא בחשבון, אך לכתחילה לא רצוי לאכול מצה מבושלת.

וכל זאת מלבד שישנם הסוברים שאסור לאכול גם מצה מבושלת בערב פסח. היתר אכילת מצה מבושלת אינו פשוט בכלל. ואף שבש"ע המקוצר [סימן פ"ח סעיף ג'] בדיני ערב פסח סתמנו להקל, כי זו שאלה שנוגעת לכל שנה ולא רק לשנתנו זו שערב פסח חל בשבת, בכל זאת לאחר מכן ביררנו את הדברים יותר, וכדלקמן.

כך כתבנו בש"ע המקוצר שם [בסימן ח"פ סעיף ג'], מצה מבושלת בכלי ראשון שעל גבי האש, וכן מצה מטוגנת, אינן בכלל איסור אכילת מצה בערב פסח, לפי דעת הרבה פוסקים. לכן מותר לאכול במשך כל היום, עד שלוש שעות קודם הלילה. והמחמיר תע"ב. נראה מהלכה זו שמותר לאכול מצה מבושלת בערב פסח, אלא שישנו ענין להחמיר. אך האמת שתמיד התנגדנו לאכילת מצה מבושלת.

בשנה זו, ידידנו הרה"ג נתנאל עומייסי שליט"א שאלני על ענין זה בצורה מפורטת. והוסיף ואמר שבחוברת זאת חוקת הפסח שכתב הבן שאול יצ"ו, לא משמע כך, אלא שאפשר לאכול מצה מבושלת. וזאת מלבד מה שנראה מן הש"ע המקוצר שמותר לאכול מצה מבושלת.

השבתי לו, הנה אגיד לך את האמת, במהדורא הבאה הנני חושב לתקן זאת. שנים על גבי שנים הנני בצער על כך שכתבתי את ההלכה הזו באופן שמובן שאכילת מצה מבושלת היא רק בתורת חומרא. אך הוא שב והקשה, הנה גם בחוברת 'זאת חוקת הפסח' שיצאה לאור כעת, לא משמע כך. עניתי לו, דע לך, אין זאת אלא מפני שדחקת בי, שאלת שוב ושוב, לכן הוצאתי בפניך את צפוני לבי. כל הזמן לא רציתי לומר זאת, אבל עתה שאתה דוחק ודוחק ושואל שלא משמע כך, עליך לדעת שאכן אתה צודק, אבל במחשבותי לתקן זאת. בשביל שלא יהיו טענות ומענות, הנה פתחתי את ספר ש"ע המקוצר הפרטי שלי, וראיתי שכתבתי הערה בגליון שסעיף זה צריך תיקון, כי אין כדאי לאכול מצה מבושלת בערב פסח. עדיף שלא. אין מה לשאול שאלות ממה שכתבנו בספר, כי זה כבר מלפני שנים רבות ברצוני לשנות את סגנון הסעיף, שיהיה משמע ממנו שאין רצוי לאכול מצה מבושלת בערב פסח. [וכן נדפס בשמי בגליון כתרי התורה ויקרא ה'תשפ"א].

אם הנושא אינו ברור דיו, אפשר לברר בהמשך.

[יש להוסיף כי בתחילת כתיבת חוברת 'זאת חוקת הפסח' אכן היתה דעתי שענין אכילת מצה מבושלת היא עצה נכוחה ומתאימה, ושכן ראוי לנהוג, וכך הבנתי גם ממרן אאמו"ר שליט"א. אולם בהמשך ביררנו את הדברים יותר עם אאמו"ר, וגם נוכחתי לראות שהרבה גדולי תורה התנגדו לזה, ויש שהתנגדו בצורה נחרצת ממש, לכן חזרתי בי ותיקנתי את הלשון ככל האפשר. וכן כתבתי בחלק העיונים ובירורי הלכה דף ק"א בשם אאמו"ר בזה"ל, רצוי להתרחק ככל האפשר מאכילת מצה וטעם מצה בערב פסח בכל גווני. וכן מפורש בבירור בדף כ"ז הערה נ"ה, שיש להעדיף אכילת לחם חמץ על פני מצה מבושלת על אף הקושי, יעו"ש. וממילא רווחא שמעתתא. כ"ד עורך זה, הצעיר שאול יצ"ו, מחה"ס זאת חוקת הפסח].

*

דבר נוסף שצריך לדון בו, האם מותר לאכול בערב פסח לביבות מטוגנות, שהן העשויות מקמח מצה, ומעורבים ביחד עם שמן וביצים. מי שמעיין בש"ע המקוצר מבין שמותר לאכלם בערב פסח, כיון שדין

הלביבות המטוגנות מוזכר בעקיפין בסימן זה, האם ברכתם מזונות או המוציא, וכיצד הדין בקביעות סעודה. ומשמע ממילא שמותר לאכלם בערב פסח.

על כך צריך לדעת, שאכן הדין בזה לפי עניות דעתי הוא שמותר לאכלם בערב פסח. ולא רק לביבות מטוגנות, אלא גם עוגיות הנעשות מקמח מצה, וזאת למרות שישנם פוסקים בזמננו הסוברים שאסור לאכול עוגה מקמח מצה בערב פסח, אבל זה לא נראה לי.

בסיס דבריהם הוא מן הרמ"א בסימן תע"א [סוף סעיף ב'] שאומר כי מצה שנתפוררה ונילושה בשמן לא יצאה מדין מצה, ומקורו ממהרי"ל. וזה לשונו, מצה שנאפה כתקנה ואח"כ נתפוררה ונילושה ביין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה, ואסורה לאכלה בערב פסח. אם היא היתה נחשבת כמצה עשירה, היה מותר לאכלה בערב פסח.

אבל נראה לי שמדברים כאן על פירורים גדולים אשר עדיין יש עליהם תורתא דנהמא. לא כמו שמקובל אצלנו להכין מקמח מצה, וללוש אותם בשמן, קל וחומר אם טיגנו את הפירורים, שאנחנו מחשיבים את הטיגון לבישול, אין בעוגה ובלביבה תורתא דנהמא. ואפילו בעוגה, שאם נקבע עליה סעודה תהא ברכתה המוציא, בכל זאת היא איננה בכלל איסור אכילה בערב פסח. וכן ראיתי בשם הרבה גדולי תורה. מי שמעיין בספרים ימצא, כי אינני צריך לפרטם בשמותם.

אך צריך לדעת שכל היתר אכילתם הוא רק לפני שעה עשירית, שהשנה היא בערך בשעה 15:45. לכן נבוא ונסכם כך. בסעודה הראשונה לליל שבת ושחרית שבת, אוכלים חמץ. משא"כ בסעודה שלישית, אם רוצים לקיימה בזמנה לאחר חצות היום. קל וחומר אם מתפללים מנחה מוקדמת וקובעים את הסעודה לפני שעה עשירית.

מי שאוכל סעודה שלישית בסביבות השעה שלוש, ורוצה לאכול דבר שנעשה מקמח מצה. הן מאפה מקמח מצה שברכתו מזונות, או מטוגן, הרי זה מותר. וכמובן, אם רוצים שהסעודה השלישית תהיה חשובה, לכתחילה יש להקפיד שיהיה בהם שמינית קמח, כדי שיהיה כזית בכדי אכילת פרס, כי אחרת אפילו אם ברכתו תהיה מזונות, הברכה אחרונה שלה תהיה בורא נפשות ולא על המחיה. והטעם הוא מכיון שאסור לאכול שלוש שעות לפני כניסת הלילה לא חמץ ולא מצה, לכן הדבר הראוי ביותר הוא לאכול מיני מזונות באופן שהברכה האחרונה היא על המחיה.

שאלה מהקהל: האם צריך שיהיה שמינית קמח בלבד בלי המים, או שמינית קמח מצה?

תשובת מרן שליט"א: מה שאמרנו נוגע לכל ימות השנה, שקמח ביחד עם תערובת דברים אחרים צריך שיהיה כזית בכדי אכילת פרס. ומה שאתה שואל, שבקמח מצה מעורב מים, מכל מקום כאשר טוחנים אותו ומודדים אותו בתוך הכוס כבר אין בו מים, כי הם התאדו, לכן צריך למדוד לפי שמינית קמח מצה.

שאלה מהקהל: כיון שמתפללים מנחה מוקדמת ואוכלים לפני שעה עשירית, מעיקר הדין אפשר לאכול גם מצה מטוגנת, כך אפשר להרוויח את ברכת המוציא?

תשובת מרן שליט"א: כבר אמרנו מקודם שאיננו ממליצים לאכול מצה מטוגנת. לפי המתירים לאכול מצה מטוגנת בערב פסח, יהיה מותר לאכלה גם בסעודה שלישית. מי שמתיר, מתיר, אבל לפי שיטתנו מצה מבושלת היא בעדיפות שנייה או שלישית.

כאשר מחלקים את סעודת שחרית לשתיים, האם ישנו עניין לאכול קודם את המאכלים החשובים יותר, והתייחסות למובא בחוברת "זאת חוקת הפסח" בעניין זה.

בסעודת הבוקר, שלפי שיטתנו אוכלים אותה על לחם חמץ, אפשר לקיימה על פיתות שאינן מתפוררות, בשמירה ובוזהירות. אגב, זו הזדמנות לחנך את בני הבית והקטנים להקפדה ולזהירות

מהחמץ, ולא להתעלם מן האיסור, ולהתחכם, דהיינו להיכנס לשאלות שונות, אלא לנהוג כפי שצריך להיות מעיקר הדין.

גם אם נשאר מעט חמץ, ישנה עצה להשליך את הנותר לבית הכסא, או לתוך חומר פגום שמכינים אותו מערב שבת, כגון לאקונומיקה ואמה שאינם מוקצים ואפשר להכניס גם בתוך השבת, והעיקר הוא שהחמץ ייפסל מאכילת כלב.

צריך לברר כיצד מקיימים את מצות ג' סעודות, כי לכתחילה ישנה מצוה לאכול את כל ג' הסעודות על הפת.

סעודה ראשונה ושנייה, בודאי שיכולים לקיימן על הפת, וסעודה שלישית בשעת הדוחק אפשר לקיימה על מיני מזונות, פירות או בשר ודגים וכו'.

אבל ישנן דעות האומרים להפסיק באמצע סעודת שחרית, לחלקה לשניים. ואעפ"י שרבינו הרמב"ם [פרק ל' מהלכות שבת הלכה ט'] ומרן הש"ע [בסימן רצ"א] סוברים שאין אפשרות לקיים סעודה שלישית לפני חצות, וגם מן הש"ע [בסימן תמ"ד] רואים שהעצה לפי דעתו היא רק לאכול מצה עשירה, בכל זאת המלצתנו היא לחלק את סעודת שחרית לשנים, כי מדברי מהרי"ץ נראה שאינו שולל את חלוקת הסעודה לשנים.

שאלה מהקהל: אבל קשה לאנשים לאכול שתי סעודות בבוקר בזמן כ"כ קצר?

תשובת מרן שליט"א: יכולים להתחיל תפילת שחרית בעלות השחר, בשעה 4:40... אנחנו כאן מתחילים הודו בשעה 5:00. יכולים להתפלל בעלות השחר, וכך יצליחו להספיק הכל. לא להאריך בהוספות, 'מי שבירך' אחד כללי לכולם, אם בכלל... לא למשוך בהשכבות ושכמותן. לקצר בכל מה שניתן, כמו שכתבו הפוסקים, וכך אפשר להספיק. סוף זמן אכילת חמץ הוא בערך בשעה 10:00, ולפי המקילים אפילו עד 10:30 בערך.

מדברי מהרי"ץ נראה, שעצת חלוקת סעודת שחרית לשנים מקובלת עליו, אף שהוא מביאה רק בשם יש אומרים. הרי מהרי"ץ היה יכול להתעלם לגמרי מהעצה הזו, כיון שהרמב"ם והשלחן ערוך לא סוברים אותה, ובכל זאת הוא הביאה, ומוכח שדבר זה הוא טוב והגון.

וז"ל מהרי"ץ [תכלאל עץ חיים חלק ב' דף ב' ע"א], אם חל ערב פסח בשבת וכו'. ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך השבת.

וסעודה שלישית, יש אומרים דיחלוק סעודת שחרית ותעלה לו לסעודת מנחה. כך יוצא שאוכל שתי סעודות שלפני ממש בבוקר. ויש אומרים, דכיון שזמנה אחר מנחה דוקא, אינו יוצא אם עושה אותה בשחרית, לכן יעשנה במצה עשירה או ישתה רביעית יין והוי במקום סעודה.

לכן יכולים לנהוג באחת משתי הדרכים, או לחלק את סעודת שחרית לשנים, או לקיימה על מצה עשירה. ומי שיחמיר, יכול לצאת ידי חובת כל הדעות. ירא שמים יוצא ידי שניהם, כי האומרים שאפשר לחלק את סעודת הבוקר לשנים, אף שהרמב"ם וסיעתו חולקים על כך, בכל זאת הם אינם בגדר דעה דחוויה, והרי מקורה היא מספרי הגאונים, עוד מלפני הרמב"ם.

ויש לנהוג כך, בפרט באופן שיכולים להפסיק בין הסעודות לזמן מה, כחמש או עשר דקות. יכול לצאת קצת ליטייל או לדרוש וללמוד מעט בדברי תורה. וזהו לרווחא דמילתא כדי שיהיה הפסק בין הסעודות, כי לפי הגאונים בעצמם אפשר ליטול את הידיים מיד לאחר ברכת המזון, בלי הפסק.

ואין חשש שעל ידי שתי הסעודות יגיעו לידי שביעה, כי אפשר לחלק את הסעודה הרגילה לשני חלקים, ולא לאכול כמויות, כי הדבר עלול להפריע להמשך, וגם לסעודה השלישית.

הדרך הנכונה ביותר היא, לחלק את סעודת שחרית הרגילה שהוא היה אמור לאכול לשנים, ולא להוסיף יותר. אחרי הסעודה הראשונה מברך ברכת המזון, ממתין עשר דקות, נוטל ידיו שוב ומברך ברכת המזון. ואחרי כן מקיים סעודה שלישית בזמנה, או לפני שעה עשירית על לביבות מטוגנות או עוגה מקמח מצה, שזה מהדר את הסעודה השלישית, ואם איחר את הזמן ועברה השעה 15:50, אוכל בשר, פירות או דגים, וכך מרוויחים את כל הדעות, כמר וכמר.

השאלה הנשאלת, באופן שאוכלים שתי סעודות בבוקר, איזו סעודה צריכה להיות יותר חשובה. בחוברת 'זאת חוקת הפסח' [דף מ"ד] כתוב כך, יש לאכול כביצה פת בלבד בסעודה הראשונה, כדי שלא יקוץ באכילה הבאה. ויאכלנה עם מעט מאכלים קרים, כגון סלטים, או עם ביצים ודגים. ואחרי כן יברכו ברכת המזון, וישהו מעט, ויטלו ידיהם שוב ויאכלו פת עם חמין כהרגלם בכל שבת. ובהערה כתוב בזה"ל, כ"כ הגרי"ש אלישיב, הובא בקובץ הלכות והנהגות וכו'. עפ"י מה שכתוב פה, הסעודה הראשונה צריכה להיות פחות עיקרית, אחרת, אם הוא יבוא לסעודה הבאה בלי חשק ובלי תיאבון, חסר בכבוד שבת, לכן יש לאכול קצת בסעודה הראשונה, והסעודה שאחריה תהיה יותר חשובה. אכילת החמין תהיה בסעודה השנייה.

היום שאלני ידידנו הרב אלעזר יוסף יצ"ו, שאכן מובא זאת גם במשנ"ב הוצאת דרשו, אבל מדוע כתבו כך, הרי בפסקי תשובות [שיצ"ל מחדש, סימן רע"א דף רס"ה] כתוב שמנהג כזה הוא טעות, כי סעודה שנייה צריכה להיות יותר חשובה מסעודה שלישית.

בפסקי תשובות דן על מה שנפסק בש"ע [שם סעיף ג'] שכבוד יום קודם לכבוד הלילה, לכן באופן שיש לו מיני מאכלים לענג את השבת ואין לו מספיק גם ללילה וגם ליום, על אף שאנשים חושבים שעדיף להגישם בלילה, הדבר אינו נכון, כי כיבוד סעודת היום קודמת לכיבוד סעודת הלילה.

והוסיף וכתב כך, הטעם שהעדיפו חכמינו ז"ל כבוד יום מכבוד לילה, משום שעיקרי הסעודות המה ביום, וביום הסעודה חביבה על האדם יותר מבלילה. ועוד כי במקדש עיקר הקדושה היתה ניכרת ביום בעבודת הקרבנות וכו'. ועיקר תוקף הקדושה הוא ביום, כי הקדושה מוספת והולכת.

הרב המחבר ספר פסקי תשובות, מוחה במנהג שנוהגים כמה אנשים בכל שבת בזה"ל, ואילו אשר בצפרא דשבתא, גומרים תפילתם מוקדם, ונוטלים ידים ואוכלים סעודה ארעית – צ"ל סעודת עראי – כדרכם בימות החול, ומכוונים בזה לסעודת היום, ולאחר חצות אוכלים סעודה גדולה בדגים ובשר וחמין, ומכוונים בזה לצאת חובת 'סעודה שלישית', לא טוב עושים, שמהפכין עיקר לטפל. כי סעודה שניה דשבת היא העיקר, וסעודה שלישית טפילה לה.

ובהערה 128 ציין מקורותיו, וכתב כי כן הוא גם לגבי ער"פ שחל בשבת. וז"ל, שו"ת דברי ישראל ח"א סי' פ"ו, שו"ת שבט הלוי ח"א סי' נ"ז, שמירת שבת כהלכתה פרק נ"ד הערה ס"א בשם ספר מנוחה נכונה. וממוצא הדברים נלמד ג"כ לענין אלו המחלקים סעודתם לשניים כשחל יום טוב במוצ"ש, כי אין עיתותם בידם לאכול שוב אח"כ סעודה שלישית.

וכן בער"פ שחל בשבת, דיש להקפיד שעיקר מאכלי שבת יהיו נאכלים בסעודה הראשונה. אמרתי להרב אלעזר, ובכך מה היא שאלתך. וכי גוברא אגוברא קא רמית? הגרי"ש אלישיב סובר שהעיקר יהיה בסעודה השלישית, ומי חולק עליו? בעל דברי ישראל, הוא הרה"ג ישראל וולץ, ושו"ת שבט הלוי להגר"ש ואזנר, שניהם בני גילון, והם יכולים לחלוק זה על זה. המשכתי ואמרתי לו, גם לגופו של ענין אינני רואה שום שאלה. הרי שמעת וראית שעניתי לך כך, עוד לפני שראיתי כי כתבו כך בשמו של הגרי"ש"א. הגם שכבוד היום קודם לכבוד הלילה, אבל סעודה שנייה ושלישית שניהם חשובים ככבוד היום. כלומר, אף שביחס ללילה, כבוד היום עדיף, אבל ביחס לסעודה השנייה והשלישית, הרי שניהם מכבוד היום, ואין עדיפות לזה על זה.

הרב אלעזר יצ"ו הוסיף ושאל, הרי חיוב פת ישנו רק בסעודת הבוקר ולא בסעודה השלישית, ומוכח שסעודת הבוקר חשובה יותר. זאת ועוד, מי שלא אמר רצה והחליצנו בשחרית, הוא חייב לחזור, ובמנחה אינו חייב לחזור, כדקיימא לן בשלחן ערוך, ומטעם שלא חייבים לאכול פת. רואים איפוא שהסעודה השנייה חשובה יותר?

השבת לוי, ובכך תשמע. אסביר לך מה הפירוש. הדברים תלויים לפי המציאות. בכל שבת, כאשר אוכלים סעודה שנייה לשבעה, וכאשר הגיע לסעודה שלישית וקשה עליו לקיימה בפת, איננו יכולים לחייבו לאכול פת. בסעודת הבוקר, עיניו לא היו בראשו עד כדי שאכל כמויות רבות בסעודה שנייה. עתה, בבואו לקיים סעודה שלישית, יהיה לו צער, מה יעשה? השבת לעונג ניתנה ולא לצער, כמו שכתוב [ישעיהו נ"ח י"ג], וְקָרַאתָ לַשַּׁבָּת עֲנֵגָה. אם הוא יאכל פת, זה יהיה בעל כרחו, לכן אומרים לו כי מכיון שאינו יכול, שיאכל עוגה, פירות או מה שיוכל לאכול. ואם אפשר משבעת המינים, עוד יותר טוב. כמה שאפשר לכבד את הסעודה השלישית הרי זהו טוב ויפה. מכובד.

נמצאנו למדים שסעודה שלישית לא חייבת פת, לא בגלל שהסעודה השנייה חשובה יותר מן הסעודה השלישית, אלא משום טעם מציאותי. צריכים לאכול שתי סעודות ביום, ובבוקר לראשונה אוכלים סעודה קבועה ומכובדת, כי מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. והשלישית שבאה אחריה, שאז אנשים שבעים, אין לנו אפשרות לחייבם לאכול לחם.

כל זה בשאר שבתות השנה, אבל עתה בערב פסח שחל בשבת שמחלקים את סעודת הבוקר לשנים, אין לנו הכרח שהסעודה הראשונה צריכה להיות יותר חשובה. יתכן שצריכים לכבד יותר את הסעודה השלישית. ומשום שזמנה אינה לאחר כמה שעות, אלא תכף, והיא מונחת לפנינו רק שצריכים לחלקן לשנים, אפשר שצריך לכבד יותר את הסעודה האחרונה. הרי שתי הסעודות כעת לפנינו, זו אחר זו.

והרי אדרבה, ידוע מה שאומרים המקובלים, שסעודה שלישית יש בה סוד עצום. הרי אנחנו נוהגים שהשבת נחשבת פנים חדשות ואומרים בה שבע ברכות, גם בסעודה שלישית אם אוכלים אותה מבעוד יום. ואפילו שישנם הפוסקים ואומרים שבסעודה שלישית שאינה חייבת פת צריכים פנים חדשות, מהרי"ץ אומר שמנהגינו שבסעודה שלישית גם כן צריכים לומר שבע ברכות. וזהו בהתאמה לדעת המקובלים שמעלת הסעודה השלישית נשגבה, וגם היא כפנים חדשות. [עיי' שלחן ערוך המקוצר חלק ח' נישואין סימן ר"ז סעיף כ"ג].

זאת ועוד, שהפסקי תשובות סותר את עצמו. הוא פותח ואומר שכבוד יום קודם לכבוד הלילה, משום שהקדושה מוספת והולכת, ככל שמוסיף השבת, הקדושה עולה יותר ויותר. ולפי זה תמוה, כי אדרבה, מעלת הסעודה השלישית צריכה להיות גבוהה יותר, כי אז הקדושה מתעלית ומתחזקת ביותר.

נוסיף יותר מזה. הבה נפתח את המקורות שציין אליהם, ובמחילה מכבודו יש כאן חוסר דיוק. רק הדברי ישרש (ועל"ן) נכון. אבל בשו"ת שבט הלוי [או"ח סימן נ"ז] בכלל לא דיבר על הנושא שלו. הגר"ש ואזנר רק דיבר מתי לאכול פת תרגימא, בסעודה השנייה או השלישית. וז"ל, אשר שאלת הסועד בשחרית שבת קודש מיני תרגימא ואוכל סעודה השנייה בפת אחר חצות, לשיטת ר"ת בסימן רצ"א דיוצא סעודה ג' במיני תרגימא אם יוצא בזה, או צריך דוקא לאכול סעודה שנייה פת. ותירץ בזה"ל, לדידי פשוט מאוד דלא אמרה ר"ת אלא בסעודה שלישית, וכן מוכח בפוסקים, דמקור דברי ר"ת מסוכה כ"ז ע"א, די"ד סעודות חייב לאכול וכו'. הוא בכלל לא דן באיזה משתי הסעודות לקבוע את החלק היותר מכובד, אלא בשבת רגילה האם אפשר לקבוע סעודה שנייה על הפת.

הגר"ש ואזנר הוסיף עוד שם בזה"ל, ביאור הדברים, דדעת ר"ת דיש הבדל בין ב' סעודות, דהיו רגילים כך לאכול בזמן חכמינו, דאלו מעכבים גם בדיעבד בפת, דהם סעודת היום, וצריך גדר

סעודה רצוני בפת דוקא. אמנם סעודה ג', היא הוספה לא מטעם סעודת היום, אלא מקדושת היום, וגדר מצוה. לכן דוקא בזה די במיני תרגימא, כיון דכבר סעד סעודה הרגילה באותו יום, כעין השלמה במיני תרגימא בסוכה שם, דאחר דכבר סעד סעודת היום, שייך לעשות השלמה מחמת המצוה המונחת עליו. אבל בתנאי דכבר סעד סעודה היומית. וכן מצאתי מפורש בב"ח סימן רצ"א שכתב בסברת ר"ת, דכיון דכבר סעד סעודה גמורה בשחרית, בתחילת יום השבת שהוא עיקר, שוב אין צריך לפנות ערב, כי יספיק להשביע נפשו באותה שעה במיני תרגימא, ועומד לו במקום לחם ממש וכו'. והיינו כמו שכתבתי, וזה פשוט. זו הערה ראשונה.

דבר שני שצריכים לעמוד עליו, שבפסקי תשובות הוסיף וכתב מקור אחר בזה"ל, שמירת שבת כהלכתה פרק נ"ד הערה ס"א בשם ספר מנוחה נכונה. ובכן, יש לפתוח את הספר שמירת שבת כהלכתה, ואזי תהיה לנו "מנוחה נכונה"...

וזה לשונו שם, ועיין בספר מנוחה נכונה וכו', דלא יפה עושים האוכלים בשבת בבוקר ארוחה חלבית, ולסעודה שלישית אוכלים ארוחה בשרית. דכבוד סעודה שנייה, שאינם יכולים לעשותה בלי לחם, קודם לכבוד סעודה שלישית. אלא יש לאכול בסעודת הבוקר, את התבשילים הטמונים.

עד כאן הכל טוב ויפה, אבל כתובה שם שורה נוספת, בעל שש"כ סיים והוסיף הערה על דבריו בזה"ל, ולכאורה בסימן תמ"ד במשנ"ב ס"ק י"ד לא משמע הכי.

הנה הוא בעצמו שם לב לקושי הדבר. ואפילו שהוא כתב בלשון עדינה, מי שיפתח יראה כי שם כתוב כמעט במפורש שלא כדבריהם, שכן בענין שלנו הנוגע לחילוק שתי הסעודות הוא כתב בזה"ל, כהיום נהגו בכמה מקומות במדינתנו, שאחר התפילה אוכלים מאכלים קרים של חמין. ואחר חצי היום, אוכלים תבשילים חמים, שעמדו בתנור ושנתבשלו בכלים של פסח, ויוצאים בזה סעודה שלישית. עתה צריכים לדון לגופו של ענין למעשה. מי שמקיים את העצה הזו, דהיינו שמחלק את הסעודה בבוקר לשנים, איך הוא יחלק את הסעודות? האם את המאכלים העיקריים יקבע בסעודה הראשונה או בשנייה. ישנו צד לקבוע דוקא את העיקר לסעודה האחרונה, כדי שהוא ישאר תאב לסעודה הבאה. ומאידך ישנם הסוברים בדיוק הפוך.

הנה לכאורה כיון שישנן שתי דעות, מה שהאדם ירצה זה טוב, ואין כ"כ קפידא. ומצאתי בס"ד ראיה לכך מספר העתים לר"י אלברצוני, ממנו מוכח כי באיזה אופן שהאדם ירצה לנהוג, הרי זה טוב. אין ענין לשבח ולהעדיף חלק אחד מן הסעודה על פני החלק השני. בספר העתים [בסימן קצ"ג] מביא את מנהג חלוקת הסעודה לשנים, שהיה נהוג אצלם בכל שבת ושבת, ולא רק בערב פסח שחל בשבת.

וזה לשונו, איכא מאן דנהיג למעבדינהו זה אחר זה. כגון שיש לאדם שני תבשילין, או כפוס מאי דאית ליה, ומקרב תפא ומשי ידיה – מקריב את השולחן ונוטל ידיו וכו'. ושרי המוציא אתרתי ריפתי כדפירשתי, דנקיט תרתי ובצע חדא, ואכיל מאי דבעי, ומשי ידיה ופורס מפה ומברך ברהמ"ז. והדר משי ידיה. ולא נהוג כו"ע לקדושי בפה"ג על הכוס כדקדמיתא – אינו חוזר לקדש שנית – אלא משי ידיה ובצע אתרתי ריפתא, כל עידן דאכיל בשבתא, ואפילו כמה זימני. ומייתי מן מאכלי דאית ליה, דאצנע עד השתא, ואכיל מאי דבעי, והדר מברך ברכת המזון, ומסלקי תכא.

גם בהמשך הוא מסביר מדוע אין בזה חשש ברכה שאינה צריכה. וז"ל, ואע"ג דדעתיהו למיכל טפי, דהני ברכות לאו לבטלה אינון, אלא לקיומי ג' סעודות שציונו המקום, מברכינן להו. וכדאשכחן דשרו רבנן – שהתירו חכמים – בערב שבת, אם היה אוכל ושותה וקדש עליו היום וכו'. גומרים את הסעודה, הכא דלא גמרו סעודתייהו, ותכא קמי איניש ותבשילי, איך אפשר להפסיק ולברך ולחזור ולברך וכו'. דהיינו, מונחים לפניו תבשילים, והשאירם מסעודה אחת לחברתה.

הנה מוכח מדבריו, שאין ענין להעדיף בדוקא את אחת מן סעודות הבוקר על פני השנייה.

הערה מהקהל: ישנם הרבה, וגם תימנים, שנוהגים כאן בארץ, לאכול בבוקר סעודה חלבית, ובסעודה שלישית אוכלים בשר.

תשובת מרן שליט"א: יש להם על מה לסמוך. אינני יודע אם להמליץ על כך, אבל צריך לקחת בחשבון שישנם אנשים שקשה להם, או שמזיק להם לאכול בבוקר סעודה גדולה, בפרט בשרית, נראה שהם יכולים להקל.

שאלה מהקהל: אבל הרב עכשיו סייע את השיטה הזו, שסעודה שלישית חשובה יותר מן הסעודה השנייה, זהו יותר מ"יש להם על מה לסמוך".

תשובת מרן שליט"א: אמרתי שאפשר לעשות איך שרוצים. יכולים להחליט שהסעודה השנייה תהיה יותר חשובה, ויכולים להחליט שהסעודה השלישית תהיה יותר חשובה. הנקודה העיקרית שחידשנו שאין ענין בדוקא שהסעודה השנייה תהיה יותר מן השלישית, ויכול להיות גם הפוך. אם מחלקים את הסעודה לשנים, והסעודה השנייה בבוקר שנחשבת מדינא לסעודה שלישית, היא משובחת יותר מן השנייה, יש לזה מקום. וישנו צד שכך עדיף, כי בדרך כלל מי שיאכל את הסעודה העיקרית בהתחלה והאוכל התעכל, הרי הוא עלול להרגיש שובע בבואו לסעוד את הסעודה הנוספת.

שאלה מהקהל: גם בכל שבת יכולים לנהוג כן?

תשובת מרן שליט"א: כן.

שאלה מהקהל: כיצד נהגו בתימן?

תשובת מרן שליט"א: אכלו חמץ בשבת, כמובן.

המשך השאלה מהקהל: אבל הם אכלו כובאנה לסעודה?

תשובת מרן שליט"א: הכובאנה שאתה מכיר היום, אינה הכובאנה שהיתה בתימן. זה משהו בנתיים. הם היו יוצאים לאכול כובאנה לפני קריאת ספר תורה. כיון שאנשים לא ידעו את הנימוקים, נהיה בדורנו בלבול. בתימן, הציבור אז קמו מוקדם להתפלל, והכל היה באריכות, ועשו הפסקה אחרי תפילת העמידה, לפני קריאת ספר תורה. רוב הציבור היו יוצאים לאכול אז מעט בבית, וחוזרים לקריאת התורה. ישנם כאלו שלא היו יוצאים הבית. ואחרי סיום התפילה אכלו סעודה רגילה על פת. היום אנשים השתבשו. הכובאנה לא נאכלה שם בתורת סעודה. [וע"ע למהרי"ץ בעץ חיים דף קמ"ג ע"ב, ד"ה מקצת. ובעולת שלמה (בדיחי) פ' בשלח ד"ה וראית].

מצות עבודת יד מוקפאות, האם הן נחשבות מוקצה מחמת חסרון כיס וממילא יהיה אסור לטלטלן ולהוציאן מהמקפא בשבת לצורך ליל הסדר.

בשיעור הקודם דיברנו על מצות עבודת יד מוקפאות, ועתה נשלים בעזרתו יתב' את הענין. האם מותר להוציא את המצות מן המקפא [במצות הרכות שלנו צריך להוציאן כחמש שעות לפני זמן האכילה], או שהן נחשבות מוקצה מחמת חסרון כיס.

אצל אנשים רבים, המצות יקרות וחשובות בעיניהם, והם שומרים עליהם באופן מיוחד. בימים רגילים הם לא היו מקפידים עליהם, אך מכיון שהם מהדרים ורוצים לאכול רק מהם לליל הסדר, יש לדון האם מכיון שהם נוהרים לשמרם הרי הם נחשבים כמוקצה מחמת חסרון כיס ויהיה אסור לטלטלן, או שמותר לטלטלן?

מלבד מה שדיברנו על כך בס"ד בשיעור הקודם, אפשר לראות בחוברת יום השביעי על הלכות מוקצה [דפים פ"ג ופ"ד] שהוציא בני הרה"ג משה שליט"א אריכות על כללות הנושא, האם בכלל יכול להיות באוכל דין מוקצה מחמת חסרון כיס, או שהוא שייך רק בכלים. והוכיח מדברי הרמב"ם

[בפרק כ"ו] שכתב במפורש כך, אין שם אוכל שהוא מוקצה בשבת כלל, אלא הכל מוכן הוא. מובן שכל המאכלים למיניהם אינם נחשבים למוקצה. והוסיף ונסתייע מדברי האור שמח, יעו"ש.

ועוד שם כתב בזה"ל, מצות המיוחדות לימי הפסח, גם אם הן מיוחדות למצות מצוה לליל הסדר, ודמיהן יקרים, והוא מיוחד להן מקום ושומר עליהן, או שהן עומדות למכירה, מותר לטלטלן ולאכלו בשבתות שקודם פסח, כיון שהן אוכל.

ואפילו בערב פסח שחל להיות בשבת, מותר לטלטלן. שאעפ"י שאסור אז לאכול מצה, הרי ראוי להאכיל מהן לקטנים.

דברים אלו ידועים ומובאים בספרי הפוסקים, שהמצות אינן נחשבות למוקצה משום שאפשר להאכילן לקטנים. אולם מכיון שאנשים עלולים לטעות, רצוי להדגיש כי מה שכתוב כאן שהמצות מותרות לקטנים, היינו דוקא באופן שאינם מבינים בסיפור יציאת מצרים. כי בערב פסח אין היתר גם לקטנים לאכול מצה, אלא אם כן הם קטנים ביותר שאינם מבינים בסיפור יציאת מצרים. וגיל זה הוא בערך עד גיל חמש שנים, שעד גיל כזה הם אינם מבינים בסיפור יציאת מצרים, אך יכול להיות גם יותר מזה, והכל תלוי לפי התפתחות שכלם. ומה שסתמנו שתלוי בגיל חמש, היינו מכיון שמתחת גיל חמש הם בטוח אינם מבינים, ואפילו אם הם מדקלמים מה שאמרו להם, בכל זאת אינם נחשבים למבינים. קטנים כאלו מותרים באכילת מצה.

בחוברת יום השביעי שם, הוסיף בהערה ט"ו, ויש מחמירים שלא לטלטלן בערב פסח שחל בשבת, למי שאין לו ממצות אלו המיוחדות לליל הסדר כי אם בצמצום ובהכרח, שבודאי לא יתנם לקטנים. מיהו אין זה מצוי, כי ברוב הבתים יש מצות בריוח לליל הסדר.

בדרך כלל אין לנו בעיא עם המצות. גם מי שיש לו רק חבילה אחת של מצות הכוללת כחמש או שש מצות, בשביל ליל הסדר הוא לא מוכרח לאכול את כולם. ואפילו אם הוא מקפיד עליהן, מכל מקום גם הוא לא יקפיד אם הילד הקטן יאכל מעט מן המצות. לא יפריע לו.

השאלה הנשאלת היא במי שאין לו כלל מצות נוספות אלא רק מעט מעט כדי שיעורו. וגם מצות מכונה אין לו, כי כפי מה שאמרנו בשיעור הקודם, מצות מכונה "שמורה משעת קצירה" הן מותרות מעיקר הדין לקיום מצות מצה בליל הסדר, כיון דמסתמא הן עשויות לשם מצת מצוה. ובכך, אין לו אלא שתיים או שלוש מצות לליל הסדר בצמצום, והוא מקפיד עליהן, ושומר עליהן מכל משמר, ובשום אופן לא יתן מהן לילדים קטנים כי הוא יפסיד את המצוה בליל הסדר לכזית הראשון, לכורך ולאפיקומן.

במצב כזה אין הכי נמי, יש להוציאם מערב שבת, משום חשש שהן מוקצה מחמת חסרון כיס. אין לטלטלן בשבת, ואפשר להוציאן מן המקפידים ל"פריז'דר" כדי שבליל הסדר הם כבר יפשירו כמו שצריך, ולא יחשב כמכין משבת לחול.

שאלה מהקהל: אבל מוכח מהרמב"ם שאין מוקצה באוכלים?

תשובת מרן שליט"א: מכיון שאין לו מצות רק מעט מעט בצמצום, המצה נאסרה בטלטול, כי אין לה שימוש בשבת, והיא גם אסורה באכילה. גם לא שייך לטעון להתיר מצד מוקצה לחצי שבת, כי כעת באמצע השבת מתחדש עליה האיסור. אם היתה חוזרת בשבת להיתרה, אז היה שייך להתיר מצד שבבין השמשות לא הוקצה, שעל זה קאי הדין שאין מוקצה לחצי שבת. ואפילו שהיא מותרת לקטנים מעיקר הדין, מכל מקום הוא לא יתננה לקטנים.

המשך השאלה מהקהל: אבל בכל בית מצויים מצות מכונה בדרך כלל, ואפשר לצאת בהם ידי חובה בדיעבד בליל הסדר?

תשובת מרן שליט"א: אפילו אם הוא מקפיד מאד שלא לאכול אלא את המצות יד שלו, מכל מקום אינני חושב שיש בזה סיבה מספקת כדי לאסור את המצות יד בטלטול, כיון שבסה"כ יש לו מצות לקיום המצוה מצד הדין. אני דיברתי באופן שאין לו שום מצות, אלא רק מספר מועט של "כזיתים" כדי חיובו.

המשך השאלה מהקהל: אם כן, הלכה זו כמעט איננה מצויה?

תשובת מרן שליט"א: נכון.